

Andorka Eszter

A nők szerepe a kora keresztény étkezések asztalközösségeiben¹

Étkezések az ókorban a Földközi-tenger vidékén

Az ókori étkezésekről alkotott képünket azok a leírások határozzák meg, amelyek a római és görög elit *symposion*-jairól szólnak. Jelenlegi témám eltér ettől: a falusi és városi alsó- és középosztály étkezéseivel foglalkozom, az ő körükből kerültek ki a Jézus-mozgalom első tagjai.

Az ókorban az alapvető ételek gabonafélékből készültek. Ilyenek voltak a polenta (árpalisztból és kukoricalisztból készült kása), a zabkása, a főtt gabonák (tönkebúza, szegecsbúza, alakor, tönkölybúza és közönséges búza), valamint a kenyér. Rómában a kenyeret későn kezdték fogyasztani. Először luxusnak számított, később azonban, a Római Birodalom idejében már a szegények fő eledele volt. A kenyéren kívül babból és borsóból készült leveseket és mártásokat, főtt vagy salátának elkészített zöldségeket, gyümölcsöket, gombát, magvakat és olajbogyót ettek. Az olaj, a méz és a fűszerek fontos szerepet játszottak, és a legtöbb földközi-tengeri kultúrában a tejtermékek és a tojás is fontos enivalók voltak. Az italuk vízzel hígított bor, sör vagy mézes sör volt.

A húсок és hústermékek nagy választékával találkozhatunk a Római Birodalom piacain. Mégis úgy tűnik, hogy a hús az ókori Mediterráneumban kevésbé játszott központi szerepet, mint a középkori Európában. Valószínű, hogy az alsóbb társadalmi rétegekbe tartozó emberek főleg olcsó halat vagy hús nélküli ételeket ettek. Úgy tűnik, hogy sokak számára az étkezéseknek fontosabb része volt a kenyér, mint a hús. Azt is tudjuk, hogy Cézár katonái majdnem fellázadtak, mert kenyér helyett húst kaptak. *Dio Chrysostomus* is csodálkozással számol be két vadászról, akik a húst jobban szerették, mint a kenyeret.

A legtöbb ember reggelizett, az ebéd könnyű volt, és fő étkezésük, a *cena*, este következett. Az étkezések résztvevői – talán a legszegényebb háztartások kivételével – feküdtek az

asztal vagy az étkezésre kijelölt hely körül. A tálakat közösen használták, mindenki kézzel evett.

Az étkezések ünnepélyesek voltak: rövid imádsággal és (a ház „jó szellemének” ajánlott) áldozatbemutatóval kezdődtek, és ugyanígy értek véget. A *libáció* – azaz az isteneknek bemutatott italáldozat – a teljes serleg vagy korsó borra vonatkozott: egy kortyonyit a földre öntöttek, a többit pedig áldozati borként fogyasztották.

Ha hús is volt a terítéken, az általában az istenek oltáiról származott. A szokásos áldozat során csak az állat legrosszabb részeit égették el. A többi húsból kaptak a papok, a maradék pedig az áldozat felajánlóját illette. A hentesek a húst a papoktól vagy az áldozatbemutatóról érkezett emberektől vették meg.

Ha a terítéken áldozati hús is volt, az étkezést a családfő vezette. (A legtöbb hellenista kultuszban a nők nem mutathattak be áldozatot.) Ha hús nélküli étkezés volt, a nők – általában az anya – szolgálta fel az ételt, és vezette az ünnepi étkezést. Több kultúrában ismert jelenség, hogy vannak női és férfi jellegű ételek és étkezések. Nyelvi jelek is mutatják, hogy az ételekkel az ember pszeudoszexuális kapcsolatban van (a test/hús bűne). A Földközi-tenger vidékén a kenyér és más gabonaételek elkészítése a nők feladata volt. A férfiak készítették el a húseteleket, és azokat az étkezéseket, amelyeken húsélt fogyasztottak, ők vezették. Az étkezéseknek ez a felosztása azonban nem a résztvevőkre vonatkozik: a legtöbbször együtt ettek férfiak és nők. Az étkezés „neme” attól függött, hogy kinek a feladata volt az étel elkészítése és felszolgálása.

A mindennapi étkezéseken az egész háznép részt vehetett, kisebb háztartásokban még a rabszolgák is. Fontos megérteni, hogy az ókori család – vagy, mivel az ókorban a mai értelemben vett család fogalma ismeretlen volt, inkább háznép – szigorú

hierarchia szerint szerveződött. A háznéphez tartozni annyit jelentett, mint a családfő hatalma és védelme alatt állni. A háznép tagjai között a legfontosabb horizontális kapcsolat a közös étkezés volt.

A társasági étkezések, mint a *symposion* is, fontos szerepet játszottak a társadalmi hierarchia kifejezésében. Az asztal körüli ülésrend és annak sorrendje, ahogy a szolgák az ételt, a bort és a kézmosó vizet kínálták, mind a vendégek társadalmi helyzetét jelölték. Ezekben az étkezésekben – a mindennapos családi étkezésektől eltérően – a nemek különváltak. A nők ültek, a férfiak pedig ledőltek, vagy a férfiak és a nők külön asztalok mellett dőltek le. A tisztességes nők általában távoztak, mielőtt az ivás elkezdődött. A részegség megengedett volt a férfiak esetében, de egy nőnél rendkívüli bűnnek tekintették. Ha mégis jelen voltak az ivásnál nők, akkor szerénységük és tisztességük jeleként némának és észrevétlennek kellett lenniük. A kéjnők (hetérák) részt vettek a *symposion*-on, bevonták őket a közös beszélgetésbe és az ivásba is. Az általunk vizsgált korszakban azonban már kevésbé volt jellemző az elkülönülésnek ez a fajtája. A feleségek férjükkel együtt vettek részt a *symposion*-on, de a hajadonok és az özvegyek valószínűleg továbbra is távol maradtak.

A hellenisztikus világ társasági körei rendszeresen tartottak közös étkezéseket. Mivel ezek a társaságok részben vallási jellegűek voltak, az étkezés általában a kör istenének vagy istennőjének imádatát követte, és nyilvános volt. Bizonyos társaságokba nők is járhattak, és részt vettek a közös vacsorákon.

A zsidó étkezések alapvetően ugyanilyenek voltak: a zsidók hasonló ételeket, hasonló módon fogyasztottak. Az étkezési törvények – mint például a disznóhús vagy más tisztátalan hús evésének tilalma – a tágabb kultúrkörben sem voltak ritkák. Több más sémi nép követte ugyanezeket a tilalmakat, míg más népeknek vagy

¹ A tanulmány eredeti címe: Gendered Meals on Ethno-Religious Boundaries. The Role of Women in the Commensality at the Early Christian Community Meals. Megjelent: Jewish Studies at the Central European University: Yearbook (1999-2001). Fordította: Joóné Jutasi Angelika és Gadó György Pál.

más kultuszok követőinek másfajta húsok fogyasztását kellett kerülniük. A zsidó húsetkezések nem kapcsolódtak szorosan áldozati szertartáshoz, hiszen a legtöbb első századi zsidó diaszpórában élt, távol a Templomtól. Természetesen nem került sor *libáció* és ételáldozat bemutatására, de az imádságok és áldások hasonlóan ünnepi keretet adtak a közös étkezéseknek. A zsidók – a legtöbb környező néphez hasonlóan – a vér fogyasztásától is tartózkodtak, és nem főzték meg a kecskegidát anyjának tejében, de nem találunk arra vonatkozó utalást, hogy a zsidó háztartásokban már az első században érvényben lettek volna a kóser konyha bonyolult szabályai. Egyes kegyes zsidó körökben szokás volt az étkezés előtti kézmosás, de ez nem volt általános előírás. Az ételek és étkezések férfi-női jellege is nyomon követhető a zsidóknál. A kenyérsütés (a templomi kenyér kivételével) és a gabona alapú ételek elkészítése a nők feladata volt, a húsetelek viszont a férfiakra tartoztak.² A közös étkezések a zsidóknál is a közös identitás erőteljes kifejezését szolgálták.

Az eddig felvázolt képből a következőkben különösen három elemet fogok felhasználni: az ókori étkezéseken ritkán ettek húst, az étkezések férfi vagy női jellegűek voltak, a közös étkezések társadalmi szerepe az összetartozás kifejezése volt.

Zsidók és nem-zsidók asztalközössége az első században

Az asztalközösség a kölcsönös elfogadás és tisztelet jelzésének fontos módja volt. Nagy Sándor internacionalista programjának részeként olyan étkezéseket szervezett, amelyeket a birodalmában élő nemzetek képviselőivel osztott meg. Az ókori szerzők gyakran illetik kritikával azokat a kortársaikat, akik ennivalójukat nem osztják meg illő módon valamennyi vendégükkel, hanem a legjobb ételt legmegbecsültebb vendégeiknek szolgálják fel, a többieknek pedig gyengébb minőségű ételt adnak. A zsolttáros panasza jól jellemzi, hogy a közös étkezéseknek milyen szerepük van a társadalmi kapcsolatok jelzésében: „Még a legjobb barátom is, akiben megbíztam, aki velem együtt

evett, az is ellenem támadt” (Zsolt 41,10).³

Eroősen vitatott kérdés, hogy az első században a zsidók megosztották-e ételüket a nem-zsidókkal, és ha igen, akkor milyen mértékben. A mellett fogok érvelni, hogy a kérdéses időszakban bizonyos zsidó csoportok a szorosabb asztalközösség mellett döntöttek, míg más csoportok kirekesztőbb módon viselkedtek, de a női étkezések több társadalmi kapcsolatot tettek lehetővé zsidók és nem-zsidók között, mint a férfi étkezések.

A második századi zsidó és nem-zsidó forrásokban bőven találunk bizonyítékot arra, hogy a zsidók nem bocsátkoztak a pogányokkal közös étkezésekbe. Ugyanakkor nem egyértelmű, hogy ez a gyakorlat visszanyúl-e a Bar-Kochba lázadás, sőt a Templom lerombolása előtti időkre. Néhány tudós azt vallja (és sokan implicit módon elfogadják), hogy már az első keresztény nemzedékek idejében egyértelműen tiltották a nem-zsidókkal vállalt asztalközösséget. Mások úgy vélik, hogy abban az időben még nem volt olyan központi tekintély, amely egy ilyen szabályozást megfogalmazhatott volna, így aztán míg egyes aggályoskodó csoportok amennyire csak lehetett, elkerülték az asztalközösséget, más csoportok elfogadtak és kezdeményeztek meghívásokat olyan étkezésekre, amelyeken pogányok, főképpen a zsidósággal szimpatizálók voltak jelen. Az az állítás is megfogalmazódik, hogy az „istenfélőkkel” vállalt asztalközösség – olyan emberekről van szó, akik a törvény egy részét megtartják, de nem válnak teljesen prozelitává – hidat alkotott zsidók és nem-zsidók között. Ezt tisztázandó, a következőkben mélyebben megvizsgálom a rendelkezésre álló forrásokat.

Miközben a zsidók és nem-zsidók asztalközössége nem volt egyértelműen megtiltva, volt néhány tényező, amely megnehezítette. Először is, amint már láthattuk, a pogányok étkezései a vallásgyakorlás részét képezték. Azok, akik a libáció borából ittak, az áldozatbemutatás résztvevőivé váltak. A zsidók ezt természetesen nem teheték meg. Másodsor, a disznóhús és a vér fogyasztásának tilalma is gátolta az asztalközösséget. De hadd hangsúlyozzuk még egyszer, a

mózesi törvény nem tiltja a pogányokkal való étkezést.

Sok ókori történész és egyéb szerző tudósít a zsidók másoktól elkülönülő életéről. A tőlük származó adatokkal két probléma van. Először is, a szerzők általában nem határozzák meg pontosan, hogy a zsidók milyen szempontból különültek el, és hogy az elkülönülés kiterjedt-e az étkezésekre is. Másodsor, a szerzők gyakran általánosítanak: egy bizonyos zsidó közösség szokásait vagy akár csak néhány tudósító életét ismerik, de azt feltételezik, hogy az ő szabályaik a zsidóság egészére jellemzőek.

Apollonius Molon a Kr. e. első században arról számol be, hogy a zsidók (akiket szülőföldjéről, a kis-ázsiai Kariából ismer) nem hajlandóak az emberiség más tagjaival társulni (*koinónéin*). Ez a szó bizonyos szövegösszefüggésben kifejezetten az asztalközösségre vonatkozhat, de nem minden esetben. Hasonló módon *Diódorus Siculus* Kr. e. 60 és 30 között arról tudósít, hogy a zsidók „nem társulnak az asztalnál (*trapexeis koinónéin*) más nemzetekkel”. Információjának forrását nem ismerjük, de a szerző vitázó stílusáról ismert, munkája kevésbé megbízható forrás. Az egyiptomi *Pompeius Troglus* idősámitásunk kezdete körül azt írja, hogy a zsidók nem élnek együtt (*conviverent*) idegenekkel.

Sztrabón Geógraphiká-jában (Kr. u. 22) azt a meglepő információt osztja meg velünk, hogy a zsidók mindenféle hústól tartózkodnak. Azt gyanítjuk, hogy ez a korlátozott asztalközösség bizonyítéka: a zsidók nem ettek húst a pogányok asztalánál, és a nem-zsidók ezt a viselkedést – tévesen – vegetarianizmussal magyarázták.

Témánkkal kapcsolatban a pogány források csak a Kr. u. második században válnak konkrétabbá. *Historiae* című művében (Kr. u. 110) *Tacitus* jó összefoglalást ad a zsidó szokásokról és törvényekről. Azt állítja, hogy a zsidók az étkezéseken külön ülnek, ami nagyon korlátozott asztalközösségre utal. A magyarázat, amelyet e szokással kapcsolatban nyújt, nagyon jellemző az alexandriai zsidóságra, így annak is megadja a nyitját, hogy informátorai milyen körből kerültek ki. *Philostratus* a harmadik század

² Lásd például 1Móz 18,6-9; 1Móz 27, különösen 27,4; 3Móz 26,26; 1Sám 8,13; 2Sám 13,6-10 stb. 1Móz 25 egy különleges esetet képvisel: A nőies Jákób női ételt készít, miközben a hangsúlyozottan férfias Ézsau vadászik. Egy másik kivétel az éndóri halottidéző asszony, aki – nem úgy, mint a szabályszerűen viselkedő nők, például Abigail – az áldozati jellegű ételt maga készíti el (1Sám 28,24 és 25,18). A Ketubim 59b a női feladatok közt említi az őrlést, de nem ír semmit a hús elkészítéséről.

³ Lásd még Tamás evangéliumát, 61. rész.

ban nagyon világosan fogalmaz: „A zsidók nem osztozhatnak a világ többi népével az asztal örömeiben, és nem vehetnek részt a libációban, az imákban és az áldozatok bemutatásában sem.”

A zsidó normatív források az asztalközösség problémájában meglehetősen ellentmondásosak. A *Jubileumok könyve*, amely valószínűleg a Kr. e. 2. század vége felé íródott, kifejezetten tiltja a pogányokkal való étkezést, de ez a dokumentum olyan marginális szektás csoportok nézeteit mutatja be, mint amilyen a kumráni közösség volt, amelyről tudjuk, hogy tagjai közönséges zsidókkal sem ettek együtt. A Misnában (Aboda Zarah 5) korlátozott asztalközösségről olvassunk, amelyet a korai rabbiknak tulajdoníthatunk. A talmudi hagyomány datálása azonban nagyon problematikus. Rendkívül vitatható, hogy ez a szöveg az első század nézeteit fejezi-e ki, vagy sokkal későbbi korokét.

Az asztalközösség kérdéséről számos elbeszélő forrást idézhetünk, de ezek magyarázata kétes kimenetelű. *Dániel könyvében* (Kr. e. első század első fele) Dániel és júdeai barátai, más izraelitáktól eltérően visszautasítják az uralkodó ételét és borát, és inkább zöldegeket esznek. Néhány tudós értelmezése szerint a történet azt mutatja, hogy a zsidók tiltották az asztalközösséget. Az én értelmezésem szerint a történet azzal, hogy a példaképül állított négy férfi viselkedését szembeállítja a többi zsidó férfival, egy szigorúbb, rendkívül kegyes júdeai csoport önértelmezését tükrözi, amely másoktól eltérően csak nagyon korlátozott, a zöldegfogyasztásra kiterjedő asztalközösséget vállalt a pogányokkal (Dán 1,3-16). Hasonló a helyzet *Tóbiás könyvében*, mely a Kr. e. 2. században keletkezett: Tóbiás visszautasítja a pogányok ételét, jöllehet a többi izraelita elfogadta azt (Tób 1,11 kk). Mind az idézett szövegek bizonytalan kánonbeli helyzete, mind maguk az elbeszélések azt jelzik, hogy a Kr. e. 2. században a tartózkodás a pogányok étkezéseitől még nem volt általános szabály, hanem néhány kegyes csoport által terjesztett kisebbségi álláspont.

Eszter könyvének kanonizált – vagyis a Héber Bibliában található – változatában Eszter eszik a király asztaláról. A Septuagintában azonban – a zsidó Biblia Kr. e. 2. századi görög változatában, amely alexandriai zsidó körökben keletkezett, és a görögül beszélő zsidóság széles körben használta – ugyanennek a szövegnek egy szerkesztett változatát találjuk,

sok beszúrással. Ezek közül az egyik (4,17) azt állítja, hogy Eszter nem evett Hámán asztaláról, nem ivott a libáció borából, és „nem dicsőítette a király lakomáit”. Azt azonban nem vonja kétségbe, hogy Eszter evett a király asztaláról. Az Eszter-elbeszélés kétféle változata, úgy tűnik, arra utal, hogy a zsidók között belső ellentét volt az asztalközösség kérdésében.

Aristeas levelében, amely a Kr. e. 2. század végén Alexandriában íródott, nem kanonizált zsidó szöveg, kutatásunk tárgyában kétféle információt találunk. Először is, Nikanór, Ptolemaios-dinasztiabeli egyiptomi uralkodó meghívja asztalához a zsidó főpapok egy csoportját, és egyik főemberét azzal bízta meg, hogy „a zsidók ellátásának felügyelője legyen”, valamint „azt parancsolja neki, hogy minden vendég érdekében tegye meg a szükséges előkészületeket”, hogy „ne legyen semmi kényelmetlenség, ami megzavarhatja a látogatás élvezetét”. A felügyelő „mindent a zsidó vendégek között használatos szokásoknak megfelelően végez el” (182. vers), „lemond a szent heroldok és áldozópapok szolgálatáról”, és felkéri „az egyik papot, hogy az áldozati szertartás helyett mondjon imát” (183. vers). A levélből szerezhető másik információ Eleázár pap beszéde, amely a bölcs és istenfélő pogányok számára magyarázza a tisztasági törvényeket, különösen az ételekre vonatkozókat. A beszéd szerint azért tiltják bizonyos ételfajták fogyasztását, hogy olyan etikai értékekre mutassanak rá, melyeket a zsidóknak mint különösen Istennek szentelt népnek követniük kell (141-143. vers). A tiltott húsok például a ragadozó vadállatok részei:

„Isten ezeket tisztátalannak nevezte, és megjelölte őket, hogy ezáltal azok, akiknek a törvény szól, az igazságot gyakorolhassák szívükben, és ne hatalmaskodhassanak senki felett, hogy saját erejüket ne fitogtassák, és másokat bármitől meg ne fosszának...”

Ez azt jelenti, hogy Aristeas levele korlátozott asztalközösséget hirdet. Aristeas nyilvánvalóan nem azokkal a zsidókkal vitatkozik, akik egyáltalán nem esznek együtt a pogányokkal, hanem azokkal, akik ezt úgy teszik, hogy nem sokat törődnek a zsidóknak adott különleges előírásokkal.

Egy másik zsidó apokrif a *József és Aseneth*, amely hellenista zsidó regény és egyúttal midrás, amely Józsefnek egy zsidó hitre áttért egyiptomi nővel kötött házasságáról szól. Ebben az elbeszélésben József, a pél-

dásan kegyes zsidó, mikor meglátogatja Aseneth szüleit, elfogadja az egyiptomi Pentheprés vendéglátását, de külön asztalról eszik. Itt az asztalközösség általánosabb visszautasításáról van szó, esküvőjükön mégis a fáraó ad lakodalmi vacsorát, és meghívja Egyiptom minden vezetőjét.

Összefoglalva, egyet kell értenem azokkal a tudósokkal, akik szerint az első században nem vonatkozott általánosan elfogadott tiltás a pogányokkal vállalt asztalközösségre. Különböző csoportok különböző módon kerültek el, hogy a pogány étkezésekhez kapcsolódó bálványimádásban részt vegyenek: tartózkodtak a hústól és a bortól, külön edényeket használtak, vagy külön asztalról ettek. Ezek a kutatók viszont nem vizsgálták meg, hogy milyen különbségek lehettek férfiak és nők között ebben a kérdésben. A korlátozások a férfiakra sokkal inkább vonatkoznak, mint a nőkre. A nők feltételezhetően semmiképpen sem vettek részt a hellenisztikus lakomáknak azon a részén, amikor ittak, így a libáció problémája nem érintette őket ugyanolyan mértékben, mint a férfiakat. A „női étkezések” hús nélküliek voltak, így minden gond nélkül meg lehetett osztani a pogányokkal. Aristeas levele szerint a zsidó korlátozások is inkább a férfiakra vonatkoztak, és kevésbé a nőkre. Ez nem jelenti azt, hogy a nők szabadon ehettek együtt nem-zsidókkal. A nők, különösen az előkelő nők, viszávonultan éltek, nem voltak férfilátogatóik, és ők sem látogattak férfiakat, és házon kívül csak férjük társaságában étkeztek. A „női étkezések” a háznép belső életéhez tartoztak. Így az asztalközösség létrehozásában rendelkezésükre álló nagyobb szabadság különben igencsak szabályozott életmódjuk következménye volt. Mégis, a női étkezésekre vonatkozó szigorú korlátozások hiánya megnyitotta a nők előtt a cselekvés lehetőségét.

Étkezések

a Jézus-mozgalom kezdetén

A Jézus-mozgalom legkorábbi szakaszában az étkezések a közösségi élet középpontjában álltak. Az *Apostolok cselekedetei* szerint a későbbi egyház első közössége pünkösdkor alakult meg, Jeruzsálemben. „Napról napra állhatatosan, egy szívvel, egy lélekkel voltak a templomban, és amikor házanként megtörték a kenyeret, örömmel és tiszta szívvel részesültek az ételben; dicsérték az Istent, és az egész nép kedvelte őket” (ApCsel 2,46-47). Bár az Apostolok cselekedetei – amint feljebb megállá-

píttottuk – az első század utolsó évtizedeiben íródott, korábbi írott és szóbeli forrásokat használ fel, ezért ez a mondat alkalmas arra, hogy a korai keresztény étkezések néhány jellemzőjére rávilágítsunk.

Először is, a legkorábbi keresztény közösségek különösen kegyes, jó zsidóknak tartották magukat, akik naponta jártak a Templomba. Volt egy másik, mindennapi vallási ünnepük is, a közös étkezés. Ez a kettő – a templomi istentisztelet és a házaknál tartott étkezés – jellemzi a jeruzsálemi gyülekezetet az Apostolok cselekedetei első fejezetei szerint (ApCsel 3,1; 5,20). A közösségi étkezés hagyománya kétségkívül már nagyon korán kialakult. Pál, aki a korinthusiaknak az 50-es években írta levelét, már úgy ír a közös étkezés hagyományáról, mint amit az Úrtól vett, és átadott a korinthusiaknak (1Kor 11,23).

Másodsor, a közösségi étkezéseket „házaknál” (*kat'oikon*), azaz családi környezetben tartották. A korai keresztény közösségek „házi” egyházak voltak, a korabeli háznép mintájára alakultak, és azt értelmezték újra. A tagok fivérnek és nővérnek szólították egymást, ami egyenlőséget és kölcsönösséget fejezett ki – a hellenisztikus gondolkodásban a testvéri kapcsolat a demokrácia modellje volt.⁴ Ezekben az első közösségekben egyik tag sem játszott a családfő szerepét, úgy tekintettek önmagukra, mint Isten háza népének részére. A közösségi étkezési szociális szempontból befogadó jellegű volt, biztosította a legszegényebb tagok ellátását. Ezek az első étkezések közelebb álltak egy mindennapi családi étkezéshez, mint egy nyilvános lakomához. A „kenyér megtörése” is közönséges, hús nélküli, „női” étkezésre utal.⁵

Harmadsor, az Apostolok cselekedeteiből idézett szövegben nincs célzás a későbbi eucharisztia emlékező jellegére. Az étkezési hagyományok kialakulása vitatott kérdés. *Gerd Theissen* és *Annette Merz* hét különböző étkezési hagyományt elemeznek (az evangéliumok utolsó vacsora-történeteit, a jánosi kenyér-homíliákat, a korinthusiakhoz írt első levél és a Didache szövegeit), és rendkívül sokszínű magyarázatokhoz jutnak. A

későbbi úrvacsorai szövegekhez két mondanivaló vagy szempont kapcsolódik: a Jézus haláláról való megemlékezés és az eszkatologikus lakoma előrevetítése, amelyre az idők végén kerül majd sor, amikor Isten családja ismét egységes lesz.

Husadik század eleji német írásmagyarázók azt feltételezték, hogy az eszkatologikus hálaadó vacsora a galileai Jézus-hagyományból ered, és Jézus életére vezethető vissza, amikor Jézus együtt evett előkelőkkel és a társadalom peremén élőkkel egyaránt, és eszkatologikus testvériségben egyesítette őket. Az eszkatologikus étkezés víziójának bibliai alapja van (pl. Ézs 25,6; Zsolt 22,27; Zsolt 23,5; Jól 2,24-26), mégis legfőképpen a pusztai mannával, a naponkénti (mennyei) kenyérral hozható kapcsolatba.

Láthatjuk, hogy a legkorábbi keresztény étkezések a közösségi élet középpontjában álltak. Az étkezéseken való részvétel a közösséghez tartozás lényeges eleme volt. Amikor az első nem-zsidók – főleg istenfélők – érdeklődni kezdtek a Jézus-mozgalm iránt, a közösségi étkezésekbe történő bevonásuk komoly problémát jelentett. A Jézus-mozgalm a galileai és júdeai falvakban indult útjára, szoros kapcsolatban állt a zélótákkal és az esszénusokkal, és több hasonlóságot mutatott a farizeusok mozgalmával. Ezek voltak az első századi zsidóság legkevésbé nyitott, legszigorúbb csoportjai. Az esszénusok és a farizeusok az asztalközösséget még más zsidókkal is problematikusnak találták, ha azok kevésbé szigorú csoportokhoz tartoztak. Jézus többször átgyalogolt Galileán, de az evangéliumok szerint sohasem tért be a tó partján fekvő legfontosabb városba, Tibériásba. Tibériás egy temetkezőhelyre épült, ezért az első században tisztátalan városnak tekintették (a második században Meir rabbi végezte el rituális megtisztítását). Úgy tűnik, hogy Jézus betartotta ezt a szabályt. Bár rituális szempontból problematikus helyzetű emberekkel érintkezett és evett együtt, arra utaló jelzés nem ismert, hogy pogányokkal étkezett volna. Ezzel a háttérrel semmiképpen nem volt természetes, hogy a Jézus-mozgalm kezdetekor a nem-

zsidókat be kellene vonni a közösségi étkezésekbe. Az Újszövetség több szakasza tükrözi a témával kapcsolatos ellentmondást (Gal 2,1-10; Mt 7,6; Mt 15,21-28; ApCsel 10).

Az első keresztény közösségi étkezések – átlagos, hús nélküli étkezések – megszervezése a nők, valószínűleg főképp az özvegyek feladata volt (ApCsel 6,1; Lk 10,38-42). A *diakonein*, azaz „szolgálni” szó a hagyomány korai szakaszában az asztalok körüli felszolgálásra vonatkozó szak kifejezéssé vált. Az evangéliumi elbeszélésekben gyakran találkozunk ezzel a szóval a nőkkel kapcsolatban (Mk 1,31; Lk 10,40; Jn 12,2). A gazdag nők a házi gyülekezeteket vendégül látták otthonaikban, és megterítették az asztalokat – valószínűleg nőrokonai, szolgálólányaik és a közösség női tagjainak segítségével. Ezekre az étkezésekre ők hívhatták meg a vendégeket, és az ő kezükben volt, hogy egyes meghívottaknak külön terítettek-e, vagy teljes asztalközösséget valósítottak meg. Lehetséges, hogy az első nem-zsidók, akiket a zsidó asszonyok bevontak közösségi étkezéseikbe, nők voltak – saját nem-zsidó rabszolgáik, szolgálók vagy Izraelbe látogató, istenfélő nők. Egy későbbi korszakban ezek az asszonyok pogány vagy istenfélő férfiakat is hívhattak a közösségbe.

Mivel ezeket az étkezéseket családi étkezéseknek tekintették, a nőktől nem várták el, hogy némák és észrevétlenek maradjanak. Ráadásul a közösség eszkatologikus közösséggként értelmezte magát, ahol Isten férfiakra és nőkre is kiönti Lelkét, még a szolgálókra és szolgálólányokra is (Jól 3,1-2, idézve ApCsel 2,17-18-ban), így aztán részt vehettek az imádságban, a próféciában, a beszélgetésben (pl. ApCsel 21,9; 1Kor 11,5). Közösségformáló munkájuk így nem korlátozódott csendes közvetítésre, álláspontjukat érvekkel és prófétai igékkel, sőt a Jézustól vett hagyomány újraértelmezésével is meg tudták védeni.

Megjelent az Andorka Eszter Emlékkönyvben (MEVISZ, Budapest 2006), a szerkesztők szíves engedélyével közöljük. Az eredeti tanulmány kb. felére rövidített változata, a lábjegyzeteket néhány kivétellel elhagytuk. Az idegen nevek és szavak írásmódját megtartottuk.

⁴ Például Arius Didymus, Augustus tanára és barátja, Arisztotelész gondolatairól írt egy kivonatot. Ebben ezeket mondja: „A szülő-gyermek kapcsolat (*koinónia*) monarchikus jellegű, a férj-feleség kapcsolat arisztokratikus, a gyermekek egymás közötti kapcsolata demokratikus”, 148,16-18; Balch, *Let Wives Be Submissive*, pp.40-42.

⁵ Vitatott, hogy a korai keresztény összejövetelek mintájául melyik étkezési forma vagy formák szolgáltak. A három fő elmélet a következő: az Eucharisztia mintája a páskavacsora, a todah, vagy a szokványos napi családi étkezés.